

Investigating the Impact of the Theory of Planned Behavior on Individual Decisions in Paying Islamic Taxes

Vahid Bekhradi Nasab¹, Ali Khoshdel²

1. Department of Accounting, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran.
2. Department of Accounting, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ABSTRACT

Received: 02/05/2022 - Accepted: 04/01/2023

The aim of the current research is to investigate the behavioral factors influential in the promotion of Islamic tax compliance. According to the theory of logical response of planned behavior, today Islamic governance is one of the effective approaches to improve the efficiency of behavioral management in attracting the intention, attitude and mental norms of Islamic tax payer. And the competent authorities try to identify the effective factors on In promoting the voluntary compliance so that they can strengthen it in order to achieve the goals of non-governmental charitable organizations, which is to increase the collection of Islamic taxes. In promoting voluntary Islamic tax compliance, executive and legal factors are usually taken into consideration, and less attention has been paid to internal and psychological factors. The time period of the research is 2022. This is an applied and correlational research using a post-event approach. The source of collecting information is the questionnaire. In order to address the hypotheses of the research, first, based on the questionnaire, the necessary information related to the hypotheses was collected and then with the help of binomial t-test, the hypotheses were examined using 352 completed questionnaires by the statistical population. The evidence indicates that new behavioral management approaches are effective on Islamic governance and the attitude and mental norms of Islamic taxpayers and their intentions have a significant relationship with Islamic tax compliance.

Keywords: Islamic Accounting, Theory of Planned Behavior, Islamic Tax.

بررسی تأثیر تئوری رفتار برنامه ریزی شده بر تصمیم های فردی در پرداخت مالیات های اسلامی

وحید بخردی نسب^۱، علی خوشدل^۲

۱. گروه حسابداری، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران.
۲. گروه حسابداری، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی عوامل رفتاری مؤثر بر ارتقای تمکین مالیات اسلامی است. منطبق بر تئوری واکنش منطقی رفتار برنامه ریزی شده، امروزه حکمرانی اسلامی یکی از رهیافت های مؤثر برای بهبود کارایی مدیریت رفتاری در جذب نیت، نگرش و هنجارهای ذهنی مؤدی مالیات اسلامی شناخته شده است و مراجع ذیصلاح در تلاشند با شناسایی عوامل مؤثر بر تمکین داوطلبانه، آن را در جهت نیل به اهداف سازمان های خیریه ای مردم نهاد که همانا افزایش وصولی مالیات اسلامی است، تقویت کنند. در ارتقای تمکین داوطلبانه مالیات اسلامی، معمولاً عوامل اجرایی و حقوقی مورد توجه قرار می گیرند و کمتر به عوامل درونی و روان شناختی پرداخته شده است. دوره زمانی انجام پژوهش، سال ۱۴۰۱ است. این پژوهش، کاربردی و از نوع همبستگی است و با استفاده از رویکرد پس رویدادی انجام شده است. منبع دریافت اطلاعات، پرسشنامه است. برای تحقق فرضیه های پژوهش، ابتدا بر اساس پرسشنامه، اطلاعات لازم در ارتباط با فرضیه ها گردآوری شده و سپس با کمک آزمون t دوجمله ای، فرضیه ها با استفاده از ۳۵۲ پرسشنامه تکمیل شده توسط جامعه آماری، بررسی شده است. شواهد حاکی از آن است که رهیافت های نوین مدیریت رفتاری بر حکمرانی اسلامی مؤثر و نگرش و هنجار ذهنی مودیان مالیات اسلامی و نیت آنان با تمکین مالیات اسلامی ارتباط معناداری دارد.

کلیدواژه ها: حسابداری اسلامی، تئوری رفتار برنامه ریزی شده، مالیات اسلامی.

مقدمه

خداوند متعال پدیدآورنده هستی است. علاوه بر این، دایم فیض وجود را به آن عنایت می‌کند. این خود کافی است که گفته شود انسان و تمام شئون هستی، که با انسان در ارتباط است، در تملک خداوند متعال قرار دارد. پس می‌توان گفت منشأ ولایت تشریحی و نفوذ دستوره‌های خداوند به بشر برای تنظیم زندگی فردی و اجتماعی او، همین خالقیت، ولایت و مالکیت حقیقی است. در نتیجه، پاسخگویی به خداوند و این تفکر که هر فردی دارای حساب نزد خداوند است، مفهومی محوری و پیش‌فرض اساسی در اسلام است (کمالا و همکاران^۱، ۲۰۰۶).

در سده اخیر و با شکل‌گیری جریان‌های احیای اندیشه دینی و درخواست مسلمین برای حاکمیت قوانین اسلامی، دغدغه بسیاری از اندیشمندان مسلمان، قانونگذاری بر اساس شریعت اسلامی بوده است. یکی از حوزه‌هایی که از نظر فقهی و گزاره‌های برگرفته شده از وحی غنی بوده ولی از نظر ادبیات علمی و تطبیق مقتضیات روز، تا حدی در حاشیه بوده است، حوزه مالیات و مالیات‌ستانی بوده است (میدانی و همکاران ۱۳۹۱). مالیات‌ستانی در قالب یک زیرنظام اقتصادی محقق می‌شود. هر نظام مالیاتی بر اساس مبانی نظری و اصول عملیاتی یا اخلاقی ویژه‌ای بنا شده است.

در چارچوب نظری مبتنی بر مسئولیت پاسخگویی، هدف حسابداری ساختن یک سامانه مناسب جریان داده‌ها میان حسابده یا پاسخگو و پاسخ‌خواه یا صاحبان حق است (باباجانی، ۱۳۸۹). در نتیجه، حسابداران و بنابراین حسابداری دارای نقش کلیدی در زمینه مالیات‌ستانی می‌باشند. کسی که در اسلام به‌عنوان حسابدار یا محتسب تعریف می‌شود، کسی است که مسئول اطمینان‌دادن از این موضوع است که عمل تجاری آسیبی به اجتماع نمی‌رساند. لذا، نقش محتسب در ارتباط با پاسخگویی در جامعه اسلامی تنها به فعالیت‌های مالی محدود نمی‌شود.

سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی، مباشرت را به‌عنوان یکی از اهداف ارائه اطلاعات پذیرفته است. این سازمان تصریح کرده است که یکی از اهداف حسابداری مالی، کمک به محافظت دارایی‌ها و بهبود توانایی‌های مدیریتی بانک‌های اسلامی است. وظیفه مباشرت باید کانون توجه حسابداران مؤسسات مالی اسلامی برای گزارشگری به اشخاص برون سازمان باشد (بخردی‌نسب، ۱۳۹۳). فعالیت‌های تجاری و مالی باید به‌طرز صحیحی نظارت و گزارش شوند. دیدگاه اسلامی در خصوص سازمان‌های تجاری، نشان‌دهنده نوعی از حسابداری است، که علاوه بر موارد بالا، مشروعیت معاملات تجاری را پوشش می‌دهد که آیا سازمان تعهدات خود را به‌طور کامل انجام داده است و اینکه به نیازمندان کمک کرده است (این یک اصل اسلامی است که ثروت باید در بین جامعه تقسیم شود). همچنین، اثرات مثبت و منفی که سازمان روی محیط گذاشته است را شامل می‌شود. حسابداران به‌طور کلی به درستی توجه خود را به مسائل متنوعی از قبیل وضعیت سلامت اجتماع و تاثیر فعالیت‌های تجاری روی آن مبذول داشته‌اند. در جهت کمک به آگاه‌ساختن جامعه از طیف وسیعی از تحولات مربوط، حسابداری نیز می‌تواند تحت تأثیر اصول اسلامی قرارگیرد و این موضوع می‌تواند به افزایش دانش کمک کند (ملکیان و سلمانی، ۱۳۹۲). بر این اساس، هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی عوامل رفتاری مؤثر بر ارتقای تمکین مالیات اسلامی است. سؤال اصلی پژوهش این است که چگونه عوامل رفتاری بر ارتقای تمکین مالیات اسلامی مؤثر است و آیا با توجه جدی به نگرش و هنجار ذهنی مؤدی، می‌شود تا مؤدیان مالیات اسلامی را به پرداخت مالیات اسلامی به مؤسسات خیریه تشویق کرد؟ یا اینکه آیا همسر و والدین می‌توانند به‌طور مستقیم نیت مؤدیان مالیات اسلامی را تحت تأثیر قرار دهند تا مالیات اسلامی را پرداخت کنند؟ در ادامه، به مبانی نظری و پیشینه، روش پژوهش، یافته‌ها و نتیجه‌گیری پرداخته شده است.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

یک شرکت برای ایفای مسئولیت پاسخگویی اولیه و ثانویه، باید فعالیت‌های مربوط به موضوع‌های اسلامی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی را شناسایی، اندازه‌گیری و گزارش کند. در این نوع پاسخگویی اهداف ثانویه دیگری مانند رعایت شریعت، محاسبه و توزیع زکات، توزیع عادلانه ثروت مدنظر است و شرکت‌ها تشویق می‌شوند تا در حل مشکلات امت اسلامی مشارکت کنند (پایا و حمید^۱ ۲۰۰۶). جدول شماره یک تفاوت سبک زندگی انسان‌های غربی (تابع ایدئولوژی‌های غیردینی)، مسیحیان و مسلمانان را نشان می‌دهد (عصری و فهمی^۲، ۲۰۰۳).

نگاره ۱. تفاوت در باورها و سبک زندگی

نوع	باور و اعتقاد	سبک زندگی
غربی‌ها	فردگرایی (فردگرایی)	فردیت - تفاوت بین ظاهر و زندگی واقعی
مسیحیان	مذهبی	اعتقاد به زندگی فردی برای آخرت
مسلمانان	اعتقاد به جهان مادی و آخرت	مصلحت امت با در نظر گرفتن پاسخگویی و شفافیت

منبع: عصری و فهمی (۲۰۰۳)

گروهی از حسابداران مسلمان معتقدند بنا به ملاحظات جهان‌بینی اسلامی و غربی، حسابداری سنتی که مبتنی بر جهان‌بینی غربی است، نمی‌تواند پاسخگویی تأمین نیازهای گزارشگری مالی در کشورهای اسلامی باشد (بزرگ اصل، ۱۳۸۹). لذا الخدش^۳ (۲۰۰۱) حسابداری اسلامی را فرایند شناسایی، اندازه‌گیری و گزارشگری مشروعیت فعالیت‌های مالی می‌داند که برای تصمیم‌گیری، محاسبه زکات و محاسبه سود واقعی عملیات سرمایه‌گذاری اسلامی، بر اساس دستورات اسلام مفید باشد. مالیات هر گونه پولی است که دولت برای تأمین هزینه‌های عمومی کشور از

1. Yaya & Hameed
2. Asri & Fahmi
3. Al-Khadash

اشخاص حقیقی و حقوقی دریافت می‌کند و مالیات انواعی دارد. اخذ مالیات به شیوه مستقیم (کسر از درآمد)، یا غیرمستقیم (افزوده بر خدمات وکالاهای) صورت می‌گیرد. در اسلام، مهم‌ترین مالیات زکات است. البته منحصردرآن نیست ولی طبق فقه شیعه انواع مالیات‌های ثابت عبارتند از: زکات، خمس، جزیه و خراج. از سویی دیگر، امروزه در بسیاری از کشورهای پیشرفته جهان، مالیات یکی از منابع مهم درآمدی به‌شمار می‌آید و دولت‌ها می‌توانند بخشی از منابع مورد نیازشان را از این درآمدها تأمین کنند. واژه مالیات از کلمه مال گرفته شده و در معان «اجر و پاداش، زکات مال، جریمه، خراج، باج» و... به‌کار می‌رود. در اصطلاح علم اقتصاد، مالیات عبارت است از بخشی از درآمد، ثروت، فروش و یا بخشی از هر نوع پایه حقوقی دیگر که توسط دولت از اشخاص حقیقی و حقوقی اخذ می‌شود (فرهنگ، ۱۳۷۱).

مالیات اسلامی حقی معلوم است. برخی نظریه‌پردازان اسلامی، مالیات اسلامی را حقی تعریف نموده‌اند که به‌صورت نقدی و غیرنقدی بنا به شروط قانونگذار اسلامی، بر دارایی افراد واجب کرده است و با تکیه بر دستورالمعل‌های مالی دریافت می‌شود و هر فرد چه در حمایت دولت اسلامی و یا خارج از این محدوده باشد، مکلف به پرداخت حقی است که بر ذمه دارد (عزیزی، ۱۳۹۰).

از زمانی که دولت در زندگی بشر به وجود آمد، دولت‌مردان برای اداره تشکیلات خود، نیاز به اموالی داشتند، که یا از راه املاک خالصانه دولت این اموال را تأمین می‌کردند، یا از مردم و صاحبان املاک خصوصی خراج می‌گرفتند و یا از حاکمان محلی و تحت‌الحمایه خود باج دریافت می‌کردند. اخذ مالیات در سراسر جهان امری متداول بوده است. از برخی از نقل‌های تاریخی بر می‌آید که در یونان قدیم، دولت از راه دریافت حقوق گمرکی و عوارض اداره می‌شد. در ایران باستان نیز همانند امپراتوری روم، مالیات‌هایی وضع شده بود. در غرب، فیزیوکرات‌ها^۱ از نخستین کسانی بودند که

به مالیات به‌عنوان موضوعی مستقل و مهم پرداختند. در ادوار پیشین، رایج‌ترین مالیات‌ها، مالیات بر محصول اراضی و مالیات سرانه بوده است. مالیات سرانه در اروپا ابتدا در سال ۱۲۳۱ در انگلستان معمول شد. برای اولین بار در سال ۱۳۳۳ مالیات بر درآمد خالص در انگلستان به تصویب رسید (پیرنیا، ۱۳۵۵).

اسلام در چهارده قرن قبل، انواع مختلف مالیات‌ها را تا آنجاکه با ارزش‌های اصیل مورد نظر اسلام منافات نداشته باشد، مورد تأیید قرار داد. در نظام مالیاتی اسلام، مالیات بر اراضی، محصول اراضی، سرانه، پول راکد، چهارپایان معین، مستخرجات معادن، اضافه درآمد خالص و... را وضع کرده است (فرهنگ، ۱۳۷۱).

در نظام اقتصاد اسلامی، مالیات‌های اسلامی نقش بسیار مهمی در خصوص تأمین درآمد دولت دارد. در نظام اقتصاد اسلامی برای بالابردن سطح رفاه نیازمندان و توازن اجتماعی، این مالیات‌ها وضع شده‌اند. مهم‌ترین این مالیات‌ها خمس و زکات می‌باشند (رضوی، ۱۳۸۶) مالیات اسلامی (خمس و زکات) یکی از مهم‌ترین منابع مالی دولت اسلامی است (کمالی و شفیععی، ۱۳۹۱). تفاوت مالیات‌های اسلامی با مالیات متعارف به شرح زیر است:

۱- مالیات اسلامی مالیاتی عبادی است؛ اما مالیات متعارف به موجب قانون بوده و همانند مالیات اسلامی وظیفه دینی تلقی نمی‌شود. انسان اقتصادی با کردار دینی فرار مالیات اسلامی را نوعی گناه می‌داند؛ اما فرار مالیاتی در مالیات متعارف، فقط نوعی تخلف قانونی محسوب می‌شود.

۲- مهم‌ترین هدف مالیات اسلامی با توجه به مصارف آن (به خصوص زکات و خمس) به جهت رفاه، عدالت و رفع فقر است و بیشتر به دنبال فقرزدایی در جامعه و توازن در مصرف است؛ ولی مالیات اسلامی را نمی‌توان به‌عنوان ابزار سیاست تثبیتی و تخصیصی استفاده کرد.

۳- درآمد مالیاتی زکات در تولیدات کشاورزی و دامی به‌صورت کالایی است (بر

اساس مقدار کالا) و به شکل کالایی توزیع می‌شود. بر همین اساس، مالیات اثری بر تقاضای کل و آثار منفی مانند تورم بر اقتصاد ندارد. در صورتی که مالیات متعارف در اجزای مختلف مانند مالیات در مصرف کالا، مالیات فروش، یا مالیات واحد) بار مالیاتی و زیان اجتماعی ایجاد می‌کند و بر سطح درآمد، هزینه بنگاه، انتخاب خانوار اثرگذار بوده و تورم و کاهش رفاه را به دنبال دارد.

۴- در اقتصاد سنتی برای تسریع بهبود توزیع درآمد، مالیات‌های تصاعدی پیشنهاد می‌شود. در صورتی در عمل مشاهده شده نظام مالیاتی تصاعدی قانونی به ندرت منتج به نظام‌های تصاعدی موثر شده‌اند و اغلب به خاطر تفاوت در برخورداری از امکان فرار در بین گروه‌های پرداخت کننده مالیاتی منجر به نابرابری‌های افقی اساسی شده‌اند؛ اما بررسی‌ها نشان می‌دهد اثر توزیعی مالیات‌های اسلامی نسبت به مالیات‌های متعارف بیشتر می‌باشد و مالیات‌های اسلامی علی‌رغم دارا بودن نرخ یکنواخت به واسطه معافیت‌های در نظر گرفته شده مالیات‌های تصاعدی با نرخ تصاعد ملایم می‌باشند.

۵- در مالیات اسلامی لازم نیست که مالیات به دولت پرداخت شود، بلکه شخص پرداخت کننده جایز است که (با اجازه حاکم شرع یا مرجع تقلید) در مصارف یاد شده خرج کند، اما در صورتی که حاکم اسلامی دستور دریافت زکات را صادر کند، بر همه مؤدیان واجب است که آن را به دولت پرداخت کنند؛ اما در مالیات‌های متعارف، جمع‌آوری مالیات و مصرف آن، جزء اختیارات دولت است (پورفرج و انصاری سامای، 1390)

با دقت در ادله شرعی موجود نظیر آیات، روایات و اجماع ملاحظه می‌شود که در اسلام مواردی به عنوان مبنای درآمد برای حکومت (مالیات) در نظر گرفته شده است که عبارتند از خمس و زکات که سرمایه‌هایی هستند که خداوند متعال (با مختصر خصوصیتی که در هر یک از این موارد وجود دارد) برای تامین امکانات مورد نیاز دولت اسلامی وضع فرموده است. خداوند متعال برخی اموال را (که با خصوصیات مختلف

در کتاب‌های فقهی آمده) برای اداره امور جامعه قرار داده است و ولی امر نیز که مسئول اداره امور بوده و حق ولایت و زعامت دارد، باید کشور اسلامی را با استفاده از این اموالی که در اختیار اوست اداره کند. برخی از محققان محاسبه زکات را به عنوان هدف اصلی در حسابداری اسلامی بیان کرده‌اند. به عنوان مثال بایدون و ویلت^۱ (۱۹۹۷) بیان نمودند، اگر زکات به عنوان هدف اصلی قرار گیرد هر شخص از فریبکاری یا ظاهراًزیبی ناخواسته پرهیز می‌کند؛ زیرا همیشه خدا را ناظر بر اعمال خود می‌بیند. در نتیجه، اطلاعات حسابداری به طور غیرمستقیم هم پاسخگوی نیازهای استفاده‌کنندگان است و هم پاسخگوی مسئولیت اجتماعی خواهد بود. زکات یکی از ارکان اساسی اسلام است. مسئله زکات از نظر قرآن در آن حد از اهمیت برخوردار می‌باشد که در قرآن کریم عموماً هر جا دستور به نماز آمده، به دنبال آن دستور پرداخت زکات ذکر شده مانند: «ای کسانی که ایمان آورده اید نماز را به پا دارید و زکات را بپردازید.» (قرآن کریم، الحج، ۷۷).

زکات مخصوص اسلام نیست بلکه در ادیان پیشین نیز بوده است. زکات و نماز از مشترکات همه ادیان آسمانی است. حضرت عیسی علیه السلام در گهواره به سخن آمد و گفت: «أوصانی بالصَّلوة و الزَّكَاة» خداوند مرا به نماز و زکات سفارش نموده است. حضرت موسی علیه السلام خطاب به بنی اسرائیل فرمود: «أقيموا الصَّلوة و أتوا الزَّكَاة» نماز به پا دارید و زکات دهید. قرآن درباره حضرت اسماعیل علیه السلام می‌فرماید: «کان یأمر أهله بالصَّلوة و الزَّكَاة» او خانواده‌اش را به نماز و زکات فرمان می‌داد (بخردی‌نسب، ۱۳۹۳).

اشخاص با یک سطح خاصی از ثروت انباشته شده مشمول پرداخت زکات به منظور خالص ساختن خودشان از گناه حرص و طمع می‌شوند (ابوتینجه^۲، ۲۰۰۹).

بیشتر فقیهان شیعه معتقدند زکات فقط در نه مورد واجب است. این نه مورد

1. Baydoun & Willet
2. Abu-Tapanjeh

عبارتند از طلا، نقره، گندم، جو، خرما، کشمش، شتر، گاو و گوسفند. برخی نیز مانند سید مرتضی، شیخ طوسی و ابن زهره بر این قول ادعای اجماع کرده‌اند، ولی معدودی از فقیهان و محدثان پیشین و برخی از محققان معاصر با این قول مخالفت کرده، پرداخت زکات را در اشیایی به جز موارد نه گانه را نیز واجب دانسته‌اند. نظریه عدم انحصار وجوب زکات در موارد نه گانه اگر چه در میان فقیهان پیشین شیعه، طرفدار اندکی داشته ولی بر اثر تغییر شرایط زندگی و تحولاتی که در منابع و موارد ثروت به وجود آمده امروزه در مجامع فقهی بیش از گذشته مورد توجه قرار گرفته و عالمان بیشتری به آن گرایش پیدا کرده‌اند.

یونس بن عبدالرحمن از محدثان بزرگ شیعه و از یاران امام رضا(ع) در ذیل صحیحہ ابوبکر حضرمی (نک کلینی) می‌گوید منظور امام صادق(ع) که می‌فرماید: پیامبر (ص) زکات را در نه چیز قرار داد و غیر آن را بخشید. ابتدای نبوت پیامبر است؛ همان‌گونه که نماز در ابتدا ده رکعت بود و سپس پیامبر(ص) هفت رکعت به آن افزود، زکات را نیز ابتدا در نه چیز واجب کرد و بعدا به همه حبوبات تعمیم داد. شیخ طوسی نیز در مبسوط (چاپ سنگی) می‌نویسد: بنابر نظر بیشتر اصحاب ما زکات در مال التجاره واجب نیست بلکه مستحب است، لکن عده‌ای از آن‌ها گفته‌اند: در قیمت مال التجاره، زکات واجب است، لذا برای محاسبه با درهم و دینار، قیمت‌گذاری می‌شود. برخی دیگر نیز گفته‌اند: چنانچه کسی کالای تجاری را به همان قیمتی که خریده و یا به قیمتی بالاتر از آن بفروشد، فقط برای یک سال باید زکات آن را بپردازد، ولی اگر به قیمتی کمتر از قیمت خرید از او بخرند، بر طبق همه علمای شیعه، پرداخت زکات آن لازم نیست (مهدی نظری، ۱۳۸۳).

از سویی دیگر، تقریبا همه امامان و فقیهان مذاهب چهارگانه اهل سنت در خصوص وجوب زکات در بیش از نه مورد اتفاق نظر دارند. وهبه الزحیلی در الفقه الاسلامی و ادلته می‌نویسد: زکات در پنج نوع واجب است: 1- نقدین (طلا و نقره) اگر

چه غیر مضروب باشد و آنچه از پولهای رایج جایگزین آن می‌شود ۲- معدن و گنج ۳ - کالاهای تجاری ۴- زراعت و میوه‌ها ۵- حیوانات اهلی سائمه در نزد جمهور و نیز معلوفه در نزد مالکيه. این موارد پنجگانه تقریباً مورد اتفاق همه فقیهان مذاهب چهارگانه اهل سنت است، بنابراین فقهای اهل سنت علاوه بر اشیا نه گانه در مواردی مانند مال التجاره، پول‌های رایج، معدن، گنج و بسیاری از حیوانات، زکات را واجب دانسته‌اند (مهدی نظری، ۱۳۸۳) دلایل انتخاب زکات برای تعیین مبانی اندازه‌گیری به شرح زیر است:

۱- در اسلام زکات مفهومی است که مستقیماً با اندازه‌گیری دارایی‌ها سر و کار دارد. در قرآن و سنت رهنمودهایی در مورد زمان و روش محاسبه زکات وجود دارد.

۲- در بسیاری از آیات قرآن، بلافاصله پس از دستور نماز، زکات بر مسلمانان واجب شده است و زکات یکی از ستون‌های اصلی اسلام است. بنابراین مسلمانان برای ایفای این تکلیف باید ابزارهای لازم (شامل حسابداری) را بکار گیرند.

۳- توسعه حسابداری در دولت‌های اولیه اسلامی با زکات رابطه مستقیم دارد. در آن زمان، دولت اسلامی دفاتر و گزارش‌های حسابداری را برای تعیین زکات و پاسخگویی در مورد آن، تهیه کرده است (یایا و حمید، ۲۰۰۴).

دیدگاه غالب در تعیین زکات، استفاده از قیمت فروش در زمان ایجاد تعهد زکات است. لذا سازمان‌های تجاری اسلامی باید از بهای جاری نه بهای تمام شده تاریخی استفاده کنند. بایدون و ویلت (۱۹۹۷) بهای تمام شده تاریخی برخلاف روش ارزش جاری هیچ پایه قابل دفاعی در شریعت ندارد. بنابراین در اندازه‌گیری باید از ارزش‌های جاری استفاده شود. استفاده از بهای تمام شده تاریخی می‌تواند موجب تحریف اصل افشای واقعیت شود. واقعیت، ارزش جاری است و باید افشا شود. در شرایط تورمی، بکارگیری بهای تمام شده تاریخی موجب دوری از واقعیت می‌شود (یایا و حمید، ۲۰۰۴).

خمس یکی از واجبات مالی در اسلام و بخصوص در مکتب شیعه است. و جوب خمس، از ضروریات اسلام است و قرآن و روایات و اجماع فقها بر آن دلالت دارند (المنتظری، بیتا و الخویی، ۱۳۶۴). خمس یک عبادت مالی است؛ یکی از ویژگی‌های خمس مانند زکات تقریباً در نزد تمام علما عبادی بودن آن می‌باشد. آنها نیت و قصد قربت را در آن شرط دانسته‌اند، بدین معنا که مودی بایستی هنگام پرداخت، نیت کند که این وظیفه را به خاطر خداوند انجام می‌دهد. در حقیقت خمس از دو وجه مالی و عبادی تشکیل شده است. همین ویژگی است که رفتارهای مالی فرد مسلمان را با مبانی اعتقادی و اخلاقی او مربوط می‌سازد و تکالیف الهی را بستر حرکت انسان به سمت هدف خلقت قرار می‌دهد؛ بنابراین هر چه جامعه از اعتقادات قوی‌تر و سالم‌تری برخوردار باشد، زمینه فرهنگی دادن خمس در جامعه بیشتر فراهم شده و پیامدهای آن در اجرا و ایفای نقش‌های یک مالیات مطلوب نمودار می‌شود.

خداوند تبارک و تعالی می‌فرماید: و اعلموا انما غنمتم من شی فان لله خمس و للرسول و لذی القربی و الیتامی و المساکین و ابن السبیل ان کنتم آمنتم بالله و ما انزلنا علی عبدنا یوم الفرقان یوم التقی الجمعان و الله علی کل شی قدیر (سوره انفال، آیه ۴۱).

ای مومنان بدانید که از هر چه به شما غنیمت و فایده رسد خمس آن خاص خدا و رسول و خویشان او و یتیمان و فقیران و در راه ماندگان است. اگر خدا و آنچه بر بنده خود (محمد ص) (در روز فرقان، روزی که دو سپاه) اسلام و کفر (روبه رو شدند نازل فرمود ایمان آورده‌اند و بدانید که خدا بر هر چیز توانا است.

خداوند در این آیه با آوردن کلمه "ان" بر اهتمام و عنایت خاص به این حکم توجه داده و موضوع حکم خمس را غنیمت به دست آمده از هر چیزی (شی) معرفی نموده است. هر چند منظور آیه، غنایم جنگی می‌باشد و فقهای اهل سنت نیز تنها غنایم

جنگی را مشمول خمس در آیه مذکور می‌دانند ولی فقهای شیعه مورد را مختص غایم جنگی نمی‌دانند؛ زیرا اگر چنین انحصاری پذیرفته شود باید مورد حکم را خمس غنایم جنگ بدر دانست که مورد آیه می‌باشد. اکثر فقها در تفسیر آیه شریفه به معنای لغوی و عرفی غنیمت نظر دارند. به هر حال فقهای شیعه با توجه به معنای غنیمت در آیه و به استناد روایات و اجماع فقها موارد خمس را تا هفت مورد برشمرده‌اند ۱- غنایم جنگی، ۲- معدن، ۳- گنج، ۴- غوص، ۵- درآمد کسب (ارباح مکاسب)، ۶- زمینی که ذمی از مسلمانان بخرد، ۷- مال حلال مخلوط به حرام (المیلانی)، ۱۳۵۸.

در اسلام انسان امانتدار است. در صورتی که در غرب انسان مالک نهایی شناخته می‌شود. لذا پاسخگویی نهایی مسلمان از نظر مسائل مالی در برابر خداوند است و چنین پاسخگویی از طریق زکات (خمس و مالیات اسلامی) در عمل پیاده می‌شود. در غرب حداکثرسازی سود، فردگرایی، منافع شخصی زیربنای حرکت‌های اقتصادی است؛ اما یک مسلمان پای بند به ارزش‌های اسلامی در پی سود معقول، منافع جمعی و انصاف و عدالت است (یحیی و حامد، ۲۰۰۴).

گرچه اسلام درآمدهایی را که از طرق نامشروع، همچون اختلاس، احتکار، کم‌فروشی، ربا، سرقت، رشوه و امثال آن بدست می‌آید، به شدت حرام کرده و حکومت اسلامی را مسئول بازگشت این اموال به صاحبان اصلی آنها دانسته است، چنانکه امیرالمؤمنین علی علیه السلام فرمود: تمام اموالی را که در زمان خلیفه سوم میان نورچشمی‌ها به ناحق تقسیم شده است، برخواهم گرداند، گرچه آن اموال در مهر زنان هزینه شده باشد. اما با این حال به دلایل تفاوت‌های حکیمانه‌ای که خداوند میان انسان‌ها قرار داده است و به خاطر تلاش و تخصص و ابتکار، برخی افراد درآمد بیشتری دارند که از طریق مشروع نیز کسب کرده‌اند، و برخی افراد با درآمد کم، توان اداره زندگی خود را ندارند (بخردی نسب، ۱۳۹۳). در ادامه به پیشینه پژوهش پرداخته شده است.

بیتچی و همکاران^۱ (۲۰۱۵) نشان دادند که نگرش کارکنان مسلمان در مقایسه با هنجارهای ذهنی نفوذ بیشتری در پرداخت وقف از طریق کسر حقوق دارد. بیدین و همکاران^۲ (2013) به بررسی عوامل موثر بر تمکین زکات در میان کارکنان دانشگاه اوتارا مالزی پرداختند. ایشان برخلاف پژوهش‌های پیشین تنها بر نقش زکات بر اشتغال متمرکز نبودند. نتایج ایشان نشان می‌دهد که رفتار بر تمکین زکات نقش به‌سزایی دارد. هالیزا و همکاران^۳ (۲۰۱۱) و رام الجعفری^۴ (۲۰۱۰) مشاهده کردند که کل زکات جمع‌آوری شده از درآمد تجار در مقایسه با درآمد شخصی کمتر است؛ از این رو مطالعه رفتار زکات ممکن است دیدگاه‌هایی را از عوامل موثر بر تعهدات مودیان زکات تنظیم شده توسط ایالت فراهم کند. این تصمیم که زکات پرداخت کند یا نه رفتاری است که تحت کنترل مودیان زکات است. هالیزا و همکاران (۲۰۱۱) با بررسی بیشتر از 5 سال گذشته در روند رفتار زکات نشان داد که بسیاری از تجار مسلمان زکات پرداخت نمی‌کنند. عبدالرحیم^۵ (۲۰۰۵) یافت که در کوالالامپور تنها ۱۰ درصد از ۵۰۰۰۰ تاجر مسلمان که واجد شرایط پرداخت زکات بودند به وظایف خود عمل می‌کنند. فواد^۶ (۲۰۰۲) دریافت که تنها ۲۰ درصد از تجار مسلمان در کشور مالزی زکات پرداخت می‌کنند. نگرش نقش کلیدی در تأثیر بر رفتار فرد بازی می‌کند. بر طبق مطالعه آجزن و فیشبن^۷ (۱۹۸۰) نگرش به عنوان باور فردی که رفتار منجر به منافع یا عواقب خاصی خواهد شد تعریف شد. محققانی از جمله آجزن و دایور^۸ (۱۹۸۰) و بوبک و هاتفیلد^۹ (۲۰۰۳) یافتند نیت مطابق با قوانین مالیاتی تحت تأثیر نگرش مودیان مالیاتی قرار می‌گیرد.

1. Pitchay, et al

2. Bidin, et al

3. Halizah, et al

4. Ram Al-Jaffri

5. Abdul-Rahim

6. Foad

7. Ajzen & Fishbein

8. Ajzen & Driver

9. Bobek & Hatfield

ناصراله‌هی (۱۳۹۳) به تحلیل نظری وضعیت مطلوب تصاعدی بودن مالیات‌های مستقیم و غیر مستقیم با الهام از زکات و خمس پرداخت. نتایج وی نشان می‌دهد که اسلام به جای اینکه دغدغه توزیع عادلانه درآمد داشته باشد، در پی توزیع عادلانه ثروت و مساوات در الگوی مصرف است. عزتی و شهریاری (۱۳۹۱) به ارزیابی عملکرد کمیته امداد امام خمینی (ره) در زمینه جمع‌آوری زکات پرداختند. نتایج تحقیق ایشان نشان می‌دهد که اندازه زمین‌های کشاورزی جامعه، شمار کارگزاران جمع‌آوری کننده زکات، ویژگی روحانی بودن کارگزاران جمع‌آوری کننده زکات، مذهبی بودن جامعه و متغیر دامی برای نشان دادن یکی از ویژگی‌های فرهنگی مذهبی در اندازه زکات جمع‌آوری شده اثر معنادار دارد. گیلک حکیم آبادی (۱۳۸۹) در مطالعه‌ای با عنوان انگیزه‌های مالیاتی و کمک‌های خیریه در ایران، به عوامل موثر بر کمک‌های خیریه و برآورد کشش درآمدی قابل تصرف خانوارهای نمونه شهری ایران و آمارگیری هزینه درآمد خانوار با استفاده از ریز داده‌ها به بررسی رابطه مالیات‌های مستقیم و کمک‌های خیریه پرداخت و به این نتیجه رسید که اعمال انگیزه‌های مالیاتی می‌تواند انفاق و روحیه نو دوستی سرپرست خانوار شهری در نمونه را افزایش دهد. کیهان الحسینی (۱۳۸۸) عوامل موثر بر هزینه‌های مذهبی دهک‌های درآمدهای خانوارهای شهری ایران را در دوره زمانی ۱۳۸۴-۱۳۶۱ باروش داده‌های تابلویی و یک تابع نمایی بررسی کرده است و به این نتیجه رسیده که درآمد خانوار، بعد خانوار و جنگ تحمیلی اثری مثبت و تورم اثری منفی بر پرداخت‌های مذهبی داشته است. موسایی (۱۳۸۷) به بررسی جایگاه انفاق و خاستگاه اجتماعی-اقتصادی آن در شهر بهبهان پرداخته است. نتیجه این تحقیق نشان می‌دهد که درصد قابل توجهی از افراد نمونه انفاق‌های واجب و مستحب خود را پرداخت می‌کنند و انفاق‌های واجب و مستحب با درآمد و تحصیلات (به‌عنوان متغیرهای تعیین کننده پایگاه اجتماعی) رابطه مثبت معنادار دارد. گیلک حکیم آبادی (۱۳۸۵) با مطالعه موردی استان گلستان، به بررسی تأثیر زکات (گندم و جو) در

کاهش فقر پرداخته است. نتیجه تحقیق او نشان می‌دهد: اگر زکات با درآیت و مدیریت گردآوری و هزینه شود، قادر به تأمین مالی گروه بزرگی از فقیران است. عسکری (۱۳۸۴) به مقایسه تحلیلی آثار اقتصادی زکات و مالیه توری پرداخته است. او همچنین به بررسی انحصار زکات در موارد نه گانه پرداخته، و به این نتیجه رسیده که منابع زکات محدود به موارد نه گانه نیست و همه اموال را شامل می‌شود، مگر آنکه دلیل خاصی برای تخصیص داشته باشیم؛ نظیر محصولات فاسدشدنی؛ اما حاکم حق می‌تواند در زمان‌های مختلف، گروهی از اموال را مورد عفو قرار دهد؛ چراکه زکات از آن اوست. زمانیفرد (۱۳۸۲) به بررسی توانایی زکات بالقوه در رفع فقر استان‌های تهران، سمنان، اصفهان، مرکزی، چهارمحال و بختیاری، بوشهر، و ایلام پرداخته و به این نتیجه رسیده است که مقایسه درآمدهای حاصل از زکات بالقوه دلالت بر آن دارد که این درآمد به تنهایی برای رفع فقر استان‌های مورد نظر کفایت نمی‌کند. از این رو، استفاده از درآمدهای دیگری از جمله مالیات ضروری است. ثامن کیوانی (۱۳۷۸) به بررسی میزان درآمدهای بالقوه حاصل از پرداخت زکات پرداخته است. هدفی که او در تحقیق خود دنبال کرده، این مسئله است که زکات تا چه حد، در اداره امور حکومتی، به دولت کمک می‌کند. وی به محاسبه درآمدهای بالقوه حاصل از زکات) با فرض انحصار در موارد نه گانه (پرداخته، و به این نتیجه رسیده است که زکات تنها 1.2 درصد از مخارج دولت را تأمین می‌کند و لذا نمی‌تواند منبع مناسبی برای درآمدهای دولت باشد.

روش‌شناسی پژوهش

با توجه به پیشینه پژوهش در داخل کشور بیشتر به بسندگی زکات برای فقر زدایی یا پوشش مخارج دولت و یا تحقق عدالت یا به تفاوت مالیات با خمس وزکات پرداخته شده است و پژوهشی در خصوص رابطه رهیافت‌های نوین مدیریت رفتاری بر حکمرانی اسلامی انجام نگرفته است. بررسی این عوامل و تلاش برای بهبود آن تاثیر به

سزایی در تمکین مالیات اسلامی توسط مالکان موسسات اعم از بازرگانی، خدماتی و... و اشخاص حقیقی که به کسب و کار مشغولند خواهد داشت. لذا با توجه به مبانی نظری پژوهش و پیشینه پژوهش، فرضیه‌ها به شرح زیر تدوین و طراحی شده است.

فرضیه اصلی: تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده بر تصمیم‌های افراد در پرداخت مالیات‌های اسلامی تاثیر معناداری دارد.

فرضیه اصلی با استفاده از فرضیه‌های ذیل قابل بررسی است.

1- نگرش فرد بر تمایل آن‌ها به پرداخت مالیات‌های اسلامی تاثیر معناداری دارد.

۲- هنجار ذهنی بر تمایل افراد به پرداخت مالیات‌های اسلامی تاثیر معناداری

دارد.

۳- نیت فرد ارتباط بین نگرش و پرداخت مالیات‌های اسلامی را تعدیل می‌نماید.

۴- نیت فرد ارتباط بین هنجار ذهنی و پرداخت مالیات‌های اسلامی را تعدیل

می‌نماید.

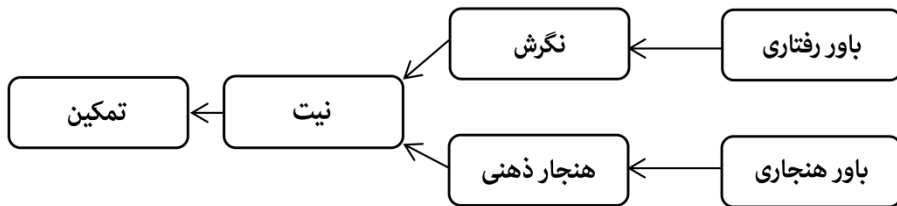
بر اساس تئوری واکنش منطقی یک رفتار خاص باید بر اساس اهداف اقدامات مفاهیم و زمان مشخص توضیح داده شود (آجنز، ۱۹۸۰). این مطالعه به واکنش رفتار مودی نسبت به تمکین مالیات اسلامی توسط صاحبان موسسات اعم از بازرگانی، خدماتی و... (و اشخاص حقیقی که به موسسات خیریه) اعم از حوزه‌های علمیه و دفاتر امام جمعه و نهادهای جمع‌آوری خمس و زکات مراجع عظام و بنیاد نیمه دولتی کمیته امداد خمینی در استان تهران در دوره زمانی ۱۴۰۱ پرداخته است. این تحقیق کاربردی است و از نوع همبستگی و با استفاده از رویکرد پس رویدادی است. مبانی نظری پژوهش از کتب و مقالات تخصصی فارسی و لاتین گردآوری شده است. منبع دریافت اطلاعات پرسشنامه می‌باشد. برای تحقق هدف پژوهش، ابتدا بر اساس پرسشنامه، اطلاعات لازم در ارتباط با فرضیه‌های پژوهش گردآوری شده و سپس با کمک روش‌های آماری فرضیه‌های تحقیق آزمون شدند. فرضیه‌های تحقیق نیز بر اساس روش آزمون دوجمله‌ای

با استفاده از ۳۵۲ پرسشنامه تکمیل شده توسط جامعه آماری مورد بررسی قرار گرفتند. جامعه آماری این پژوهش اساتید حوزوی و دانشگاهی، جامعه حساب‌برسان و صاحبان مؤسسات اعم از بازرگانی، خدماتی و... و اشخاص حقیقی واقع در استان تهران و مؤسسات خیریه اعم از حوزه‌های علمیه و دفاتر امام جمعه و نهادهای جمع آوری خمس و زکات مراجع عظام و بنیاد نیمه دولتی کمیته امداد خمینی واقع در استان تهران، مالکان مؤسسات (اعم از بازرگانی، خدماتی و...) و اشخاص حقیقی واقع در استان تهران به مؤسسات خیریه (اعم از حوزه‌های علمیه و دفاتر امام جمعه و نهادهای جمع آوری خمس و زکات مراجع عظام و کمیته امداد خمینی واقع در استان تهران) را در سال ۱۴۰۱ تشکیل می‌دهد. پرسشنامه بین جامعه اساتید حوزوی و دانشگاهی، جامعه حساب‌برسان و صاحبان مؤسسات (اعم از بازرگانی، خدماتی و...) و اشخاص حقیقی واقع در استان تهران به صورت حضوری یا از طریق دفاتر مؤسسات خیریه (اعم از حوزه‌های علمیه و دفاتر امام جمعه و نهادهای جمع آوری خمس و زکات مراجع عظام و بنیاد نیمه دولتی کمیته امداد خمینی) واقع در استان تهران و یا به صورت ایمیل به آنها فرستاده شده است. بالاترین نمره نشانگر این بوده است که نگرش بسیار مثبتی برای تمکین مالیات اسلامی وجود دارد در حالی که کمترین نمره نشانگر نگرش بسیار منفی نسبت به چنین رفتاری است.

در مطالعات گذشته از تئوری‌های شناختی مختلفی برای درک رفتاری استفاده شده بود. یکی از متداولترین تئوریها برای توضیح تغییرات رفتار، تئوری واکنش منطقی است. این تئوری برای پیش بینی و تجزیه و تحلیل رفتار در محیط‌های مختلف کاربرد دارد. به عنوان مثال تئوری واکنش منطقی به منظور بررسی رابطه بین اظهار نامه مالیاتی و حضور در کلیسا توسط جرج و ارتبرگ^۱ ۱۹۸۳ استفاده شده است.

تصمیم‌گیری اخلاقی تجار توسط شیخ و فنگ^۲ (۲۰۰۴)، رفتار اخلاقی در رابطه بین

حسابرس و صاحبکار توسط کوهن و همکاران (۱۹۹۴) رفتار مالیاتی توسط هانو وویولت^۱ (۱۹۹۶) در زکات زاینول و همکاران^۲ (۲۰۰۹) نیز این تئوری را برای درک رفتار زکات بر درآمد مشاغل به کار گرفتند.

منبع: برگرفته از آجزن و فیشبن (۱۹۸۰)

شکل (I) تئوری واکنش منطقی

تئوری واکنش منطقی نشانگر این است که نگرش نسبت به رفتار و هنجار ذهنی نقش بزرگی در توضیح تغییرات رفتار خاص بازی می‌کند. نگرش نسبت به رفتار در رابطه با ارزیابی‌های ساخته شده توسط افراد در مورد اینکه آیا اجرای چنین رفتاری مطلوب است یا خیر می‌باشد. در همین حال هنجار ذهنی به اثرات اجتماعی رفتار فرد مربوط است. اثرات اجتماعی مربوط به گروه‌های مختلفی از مردم مانند همسر شوهر خانواده و دوستان و... می‌باشد.

نگرش نقش کلیدی بر رفتار فرد بازی می‌کند. بر طبق مطالعه آجزن و فیشبن (۱۹۸۰) نگرش به عنوان باور فردی که رفتار منجر به منافع یا عواقب خاصی خواهد شد تعریف شده است. این تعریف از نگرش مربوط به ارزیابی فردی از هزینه منفعت اجرای رفتار خاص است. افراد بر این باورند که اگر رفتاری اثر مثبتی داشته باشد به انجام آن رفتار خواهند پرداخت. محققانی از قبیل آجزن و دایور (۱۹۷۵) و آجزن و فیشبن (۱۹۸۰) و بوبک و هاتفیلد (۲۰۰۳) دریافته‌اند که نیت مطابق با قوانین مالیاتی تحت تاثیر نگرش

1. Hanno, et al
2. Zainol, et al

مردیان مالیاتی قرار می‌گیرد. در ارتباط با زکات زاینول و همکاران (۲۰۰۹) بیان کردند که نگرش رابطه معناداری با نیت پرداخت زکات در آمد مشاغل دارد؛ بنابراین انتظار می‌رود که نگرش مودی نسبت به مالیات اسلامی رابطه مثبت و معناداری با نیت مودی بر تمکین مالیات اسلامی داشته باشد. فیشبن و آجزن (۱۹۷۵) نشان دادند که هنجار ذهنی بخش مهمی از تئوری واکنش منطقی است. فیشبن و آجزن (۱۹۸۰) بیان نمودند که هنجارهای ذهنی بر رفتار مربوط به تصمیم‌گیری فرد تاثیر با اهمیتی دارد. لذا اگر اثرات اجتماعی مالیات اسلامی مثبت باشد فرد به پرداخت آن می‌پردازد و برعکس. در مطالعات پیشین محققان دریافتند که هنجار ذهنی تاثیر معناداری با نیت دارد. در مبحث مالیاتی هانو و ویولت (۱۹۹۶) تایید کردند که نیت برای پرداخت مالیات رابطه مثبتی با فهم اجتماعی رفتار پرداخت مالیاتی دارد. بویک و هاتفیلد (۲۰۰۳) نشان دادند که هنجار ذهنی رابطه مثبتی با نیت پرداخت مالیات دارد؛ بنابراین انتظار می‌رود که هنجار ذهنی مودی نسبت به مالیات اسلامی رابطه مثبت و معناداری با نیت مودی بر تمکین مالیات اسلامی داشته باشد. بر طبق مطالعات آجزن و فیشبن (۱۹۸۰) نیت به عنوان توصیفی از آمادگی شناختی به انجام یک رفتار تعریف شده است. نیت نقش مهمی در انجام عبادت در اسلام ایفا می‌کند. کوارداوی^۱ (۱۹۸۸) بیان می‌کند در اسلام هر عبادتی که همراه با نیت نباشد، پاداشی از خدا نخواهد داشت؛ بنابراین در زمینه پرداخت زکات افرادی نیت پرداخت زکات دارند؛ حتی قبل از پرداخت واقعی زکات پاداش‌هایی از خدا دریافت خواهند کرد و پس از پرداخت زکات نیز پاداش بیشتری دریافت می‌کنند. در مقابل کسانی که به هیچ وجه نیت و عملی برای پرداخت زکات ندارند گناه کرده‌اند چون زکات یکی از پنج رکن دین اسلام و اقدامی واجب برای عبادت است.

تئوری واکنش منطقی روشن می‌سازد که نیت تاثیر گذارترین عامل بر رفتار است و

واسط بین نگرش و هنجار ذهنی بر رفتار است. به این معنی که اثر نگرش و هنجارهای ذهنی بر رفتار بستگی به نیت یک فرد برای انجام آن رفتار دارد. ادبیات فوق نشان می‌دهد که نیت یک سابقه فوری و واسطه‌گر از نگرش و اثرات اجتماعی از رفتار است. مطالعه فرا تحلیلی توسط شپرد و همکاران^۱ (۱۹۸۸) نشان داد که از چارچوب تئوری منطقی عمل برای یافتن رابطه معناداری نیت با رفتار می‌توان استفاده کرد. با توجه به مدل پژوهش و چارچوب تئوری منطقی، متغیرها به ترتیب وابسته و مستقل تعریف می‌شود.

متغیر وابسته

تمکین مالیات اسلامی (پذیرش رفتار): پذیرش رفتار عبارت است از رعایت قانون مالیات اسلامی از سوی مودی و رفتار واکنشی است که در برابر یک عمل یا کنش بیرونی از افراد سر می‌زند. این متغیر با استفاده از سوال‌های ۱ تا ۱۲ پرسشنامه رام الجعفری (۲۰۱۰) اندازه‌گیری شده است.

متغیرهای مستقل

نگرش: یک حالت آمادگی ذهنی و روحی که بر واکنش فرد اثر مستقیم می‌گذارد. این متغیر با استفاده از سوال‌های ۲۰ تا ۲۶ پرسشنامه رام الجعفری (۲۰۱۰) اندازه‌گیری شده است.

هنجار: یک قاعده‌ی رفتاری است که مشخص می‌کند مردم در شرایط معین چه رفتاری باید داشته باشند؛ هنجار وقتی ذهنی می‌شود فرد به خودی خود از آن پیروی می‌کند. این متغیر با استفاده از سوال‌های ۲۷ تا ۳۴ پرسشنامه رام الجعفری (۲۰۱۰) اندازه‌گیری شده است.

متغیر تعدیلگر

نیت: نیت تمایل و تلاش برای انجام کار تعریف می‌شود. این متغیر با استفاده از سوال‌های ۱۳ تا ۱۹ پرسشنامه رام الجعفری (۲۰۱۰) اندازه‌گیری شده است. سازمان‌های بهره‌گیرنده از حاصل پژوهش، موسسات خیریه اعم از حوزه‌های علمیه و دفاتر امام جمعه و نهادهای جمع‌آوری خمس و زکات مراجع عظام و بنیاد نیمه دولتی کمیته امداد امام خمینی جهت ترغیب مودیان و اساتید حوزه‌های علمیه و دانشگاهیان برای راهکارهای تئوریک و جامعه‌حرفه یعنی حسابرسان و حسابداران برای جستجو در خصوص حسابداری اسلامی جهت محاسبه مالیات‌های اسلامی مربوط به صاحبان موسسات اعم از بازرگانی، خدماتی و ... و اشخاص حقیقی که به کسب و کار مشغولند خواهد داشت، اداره دارایی برای جستجوی راهکاری جایگزین سیاست‌گذاری حرکت به سوی مالیات اسلامی کاربرد خواهد داشت.

یافته‌های پژوهش

نتایج حاصل از داده‌های پژوهش در نگاره (۱) به شرح ذیل ارائه شده است:

نگاره ۱. تجزیه و تحلیل داده‌ها

متغیر وابسته: تمکین مالیات اسلامی				
متغیر مستقل	ضریب	انحراف استاندارد	t آماره	سطح معناداری
نگرش	۲/۶۵	۰/۶۸۳	۳/۸۷	۰/۰۰۰۰
هنجار ذهنی	۰/۰۰۶	۰/۲۰۳	۲/۹۶	۰/۰۰۰۰
تعامل نیت فردی و نگرش	۰/۵۶	۰/۲۴۶	۰/۰۳۶	۰/۰۰۰۱
تعامل نیت فردی و هنجار ذهنی	۰/۴۳	۰/۲۵۳	۰/۰۲۳	۰/۰۰۰۲
معناداری F	۰/۰۰۰۰		$R^2 = ۹۹\%$	

ماخذ: پژوهشگر

همان‌گونه که نتایج نگاره ۱ نشان می‌دهد، سطح معناداری کلیه متغیرهای پژوهش را در سطح اطمینان ۹۹ درصد کمتر از سطح خطای ۰/۰۱ نشان می‌دهد. همچنین مقدار F رگرسیون که نشان از توان توضیح دهندگی داده‌های پژوهش است، احتمال آماره کمتر از ۰/۰۱ است، که می‌توان گفت در سطح اطمینان ۹۹ درصد این داده‌ها معنادار بوده و دارای اعتبار است. همچنین ضریب تعیین، مناسب بودن خط رگرسیون برازش شده بر اساس مجموعه‌ای از داده‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهد. هر چه مقدار این ضریب بالاتر باشد نشان دهنده این مطلب است که متغیرهای مستقل توان بیشتری در تبیین رفتار متغیر وابسته دارند. همانطور که در نگاره (۱) نشان داده شده است مقدار ضریب تعیین، در نتایج برآورد شده برابر با $R^2 = 0/99$ می‌باشد. مقدار ضریب تعیین برآورد شده، گویای این مطلب است که حدود ۹۹٪ رفتار متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل توضیح داده می‌شود؛ که این امر بیانگر ارتباط نسبتاً بالای متغیرهای مستقل با متغیر وابسته می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

مالیات اسلامی منبع مناسبی برای تأمین هزینه‌های اقشار ضعیف جامعه اسلامی به شمار می‌رود اما متأسفانه نتایج بررسی‌های میدانی در ایران نشان می‌دهد میزان درآمدهای ناشی از مالیات اسلامی در مقایسه با سایر منابع درآمدی، بسیار ناچیز است. پس از تخمین داده‌ها به بررسی و تفسیر نتایج آزمون فرضیه‌های پژوهش پرداخته می‌شود با توجه به مطالب بیان شده، چهار فرضیه مطرح شد. فرضیه اول پژوهش به بررسی معناداری تاثیر نگرش فرد بر تمایل آن‌ها به پرداخت مالیات‌های اسلامی می‌پردازد. همان‌گونه که نگاره (۱) نشان می‌دهد، سطح معناداری (۰/۰۰۰۰) برای متغیر نگرش مودی با احتمال ۹۵ درصد کمتر از سطح معناداری ۰/۰۵ نشان می‌دهد. از این رو بین نگرش مودی با تمکین مالیات اسلامی رابطه معناداری وجود دارد. فرضیه دوم پژوهش به

بررسی معناداری تأثیر هنجار ذهنی بر تمایل افراد به پرداخت مالیات‌های اسلامی می‌پردازد. همان‌گونه که نگاره (۱) نشان می‌دهد، سطح معناداری (۰/۰۰۰۰) برای متغیر هنجار ذهنی مودی با احتمال ۹۵ درصد کمتر از سطح معناداری ۰/۰۵ نشان می‌دهد. از این رو بین هنجار ذهنی مودی با تمکین مالیات اسلامی رابطه معناداری وجود دارد. فرضیه سوم پژوهش به بررسی معناداری تأثیر تعدیلگر نیت فرد بر ارتباط بین نگرش و پرداخت مالیات‌های اسلامی می‌پردازد. همان‌گونه که نگاره (۱) نشان می‌دهد، سطح معناداری (۰/۰۰۰۱) برای متغیر نیت در نگرش مودی با احتمال ۹۵ درصد کمتر از سطح معناداری ۰/۰۵ نشان می‌دهد. از این رو بین نیت بر رابطه بین نگرش مودی و تمکین مالیات اسلامی تأثیر معناداری دارد. فرضیه چهارم پژوهش به بررسی معناداری تأثیر تعدیلگر نیت فرد بر ارتباط بین هنجار ذهنی و پرداخت مالیات‌های اسلامی می‌پردازد. همان‌گونه که نگاره (۱) نشان می‌دهد، سطح معناداری (۰/۰۰۰۲) برای متغیر نیت در هنجار ذهنی مودی با احتمال ۹۵ درصد کمتر از سطح معناداری ۰/۰۵ نشان می‌دهد. از این رو بین نیت بر رابطه بین هنجار ذهنی مودی و تمکین مالیات اسلامی تأثیر معناداری دارد. نتایج پژوهش حاضر نشان داد که یکی از مهم‌ترین راه‌های افزایش درآمدهای مالیات اسلامی (شامل خمس و زکات)، تغییر نگرش در مؤدیان و تلاش برای افزایش تمکین مالیاتی است؛ چرا که نگرش مؤدی و نیت پرداخت‌کننده مالیات بر تمکین مؤدیان اثرگذار است. نتایج با نتایج پژوهش رام‌الجعفری (۲۰۱۰) همخوانی دارد. در این پژوهش به دلیل نبود یک بانک اطلاعاتی که درآمد واقعی هر مؤدی (شخص حقیقی) و میزان پرداخت خمس و زکات را گزارش کند، داده‌ها از طریق پرسشنامه گردآوری شده است اما ارزیابی تمکین مالیات اسلامی با استفاده از داده‌ها و ارقام واقعی، دقیق‌تر است. در نتیجه، این موضوع از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر در زمینه سنجش دقیق‌تر تمکین مالیات اسلامی بود. بررسی تمکین مالیات اسلامی در

سطح مؤدیان حقیقی با در نظر گرفتن یک رویداد خاص نظیر تحریم‌های اقتصادی بین‌المللی علیه ایران و وضعیت بد معیشتی مردم یا سایر مسائل سیاسی مانند جنگ‌های روانی به پژوهشگران آتی پیشنهاد می‌شود.

منابع

قرآن کریم.

ازکیا، مصطفی و دربان آستانه، علیرضا (۱۳۸۹). روش‌های کاربردی تحقیق، تهران: انتشارات کیهان.
بخردی نسب، وحید (۱۳۹۳). جایگاه خمس در حسابداری اسلامی، وب‌سایت حسابداری اسلامی،

[/http://vahidbekhradinasab.blogfa.com](http://vahidbekhradinasab.blogfa.com)

بزرگ اصل، موسی (۱۳۸۹). چالش‌های حسابداری اسلامی در ایران، وب‌سایت کتابناک، <http://ketabnak.com>
پورفرج، علیرضا و انصاری سامانی، حبیب (۱۳۹۰). «نقش مالیات اسلامی زکات در رشد و توسعه اقتصادی در مقایسه با مالیات‌های متعارف»، مجموعه مقالات سومین همایش مالیات‌های اسلامی، قم، دانشگاه مفید، چاپ اول، ص ۹۳-۹۶.

پیرنیا، حسین (۱۳۵۵). مالیه عمومی، تهران: امیرکبیر.

ثامنی کیوانی، فرشاد (۱۳۷۷). محاسبه ظرفیت بالقوه زکات در اقتصاد ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس تهران.

الخویی، سید ابوالقاسم (۱۳۶۴). مستند العروه الوثقی، قم: اعلمیه.

زمانی فر، حسین (۱۳۸۲). ارزیابی توان فقرزدایی در برخی از استان‌های منتخب، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.

سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس و حجازی، الهه (۱۳۷۶). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران.

عزتی، مرتضی و شهریاری، لیلا (۱۳۹۱). «ارزیابی عملکرد کمیته امداد امام خمینی (ره) در زمینه جمع‌آوری زکات»، پژوهشنامه مالیات، شماره ۱۶.

عزیزی، سعید (۱۳۹۰). «بررسی ارتباط بین مالیات اسلامی و مالیات جدید»، مجموعه مقالات سومین همایش مالیات‌های اسلامی، چاپ اول، قم: دانشگاه مفید.

فرهنگ، منوچهر (۱۳۷۱). فرهنگ بزرگ علوم اقتصادی، چاپ اول، تهران: البرز.

کفشگرجلودار، حسین (۱۳۹۲). مالیات اسلامی، وب‌سایت پژوهشکده باقرالعلوم، <http://www.pajoohe.com>
کیاء الحسینی، سیدضیاء الدین (۱۳۸۸). عوامل مؤثر بر هزینه‌های مذهبی دهک‌های درآمدی، خانوارهای

شهری ایران، مجله علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، ش ۳۵.

- گیلک حکیم‌آبادی، محمدتقی (۱۳۸۹). انگیزه‌های مالیاتی و کمک‌های خیریه در ایران، سومین همایش مالیات‌های اسلامی، قم: دانشگاه مفید.
- _____ (۱۳۸۵). «بررسی توان زکات‌گندم و جو در کاهش فقر»، مطالعه موردی: استان گلستان، نامه مفید، ش ۱۳۸۵.
- ملکیان، اسفندیار و سلمانی، رسول (۱۳۹۲). «حسابداری محیط زیست از منظر اسلام»، مجله پژوهش‌های حسابداری، ش ۱۱.
- المنتظری، حسینعلی (بی‌تا). *الخمس و الانفال*، قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- موسایی، میثم (۱۳۸۷). «جایگاه انفاق و خاستگاه اجتماعی-اقتصادی آن: مطالعه موردی: شهر بهبهان»، فصلنامه علمی-پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال هشتم، ش ۳، تابستان ۱۳۸۷.
- المیلانی، السید هادی (۱۳۵۸). *کتاب الخمس*، مشهد: بی‌نا.
- نظری، مهدی (۱۳۸۳). «موارد وجوب زکات در اسلام»، مجله فقه اهل بیت، ش ۳۸.
- الهی، ناصر (۱۳۹۳). «تحلیل نظری وضعیت مطلوب تصاعدی بودن مالیات‌های مستقیم و غیرمستقیم با الهام از زکات و خمس»، پژوهشنامه مالیات، ش ۲۳.

- Abdul-Rahim, A.R. (2005). zakah institutions deal with current challenges, *Contemporary zakah Issues in Malaysia*, Malacca. 28,02-119.
- Tapanjeh, A. (2009). Corporate governance from the Islamic perspective: A comparative analysis with OECD principles. *Critical Perspectives on Accounting*. 20,556-567.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior, *Organizational Behavior and Human Decision Process*, 2,179-211.
- Ajzen, I. (2005). *Attitudes, Personality and Behavior*, 2nd edition, Open University Press, New York, NY.
- Ajzen, I.; and Driver, B.L. (1992). Application of the theory of planned behavior to leisure choice, *Journal of Leisure Research*.3, 207-224.
- Ajzen, I.; and Fishbein, M. (1980). Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior, *Critical Perspectives on Accounting*. 12,29-40.
- Al-Khadash, H. (2001). the accounting measurement and disclosure requirements in Islamic banks: The case of Murabahah and Mudarabah, Retrieved database site from <http://www.iium.edu.my>
- Asri, M.; and Fahmi, M. (2003). Contribution of the Islamic Worldview Towards Corporate. Retrieved database site from <http://www.iium.edu.my> 16
- Asyraf, W.D. (2006). Stakeholder's expectation toward corporate social responsibility of Islamic Banks. *IJUM International Accounting*. 5, 258-273.
- Baydoun, N.; and Willett, R. (1997). Islam Ethical Issues in the Presentation of Financial Information, *Accounting, Commerce and Finance: The Islamic Perspective Journal*.1, 1-15.

- Bidin, Z.; Othman, M.Z.; and Noor Azam, F.M. (2013). Zakat Compliance Intention Behavior on Saving Among Univerciti Utara Malaysia's Staff, *Social Science Research*.8(2) ,112-130.
- Bobek, D.D.; and Hatfield, R.C. (2003). An investigation of the theory of planned behavior and the role of moral obligation in tax compliance. *Behavioral Research in Accounting*. 1, 13-38.
- Cohen, J.; Pant, L.; and Sharp, D. (1994), Behavioral determinants of auditor aggressiveness in client relations. *Behavioral Research in Accounting*. 1,121-143.
- Fishbein, M.; and Ajzen, I. (1975). Belief, Attitude, Intention, and Behavior: An Introduction to Theory and Research, Addison-Wesley, Reading, MA. Muslims companies do not pay zakah, *Utusan Malaysia*. 4, 3.
- Foad, H.M. (2002), Hampir 80 per cent syarikat Islam tidak bayar zakah Retrieved database site from <http://www.wwl.utsan.com.my>
- Gorsuch, R.L.; and Ortberg, J. (1983). Moral obligation and attitudes: their relations to behaviorial intentions. *Journal of Personality and Social Psychology*. 44 (5), 1025-1028.
- Hanno, D.M.; and Violette, G.R. (1996).An analysis of moral and social influences on taxpayer behavior, *Behavioral Research in Accounting*. 8 (1), 57-75.
- Qardawi, Y. (1988). Zakah law, in Harun Hafiddudhin and Hassanuddin, Pustaka Nasional, Singapura. *Islamic Business Research*. 7, 80-94.
- Ram Al Jaffri, S.; and Roszaini, H. (2014). Determinants of zakah (Islamic tax) compliance behavior. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*. 5(2), 182 – 193.
- Ram Al-Jaffri, S. (2010). Gelagat kepatuhan zakah perniagaan: Apakah penentunya?, paper presented at The 4th ISDEV International Islamic Development Management Conference, Universiti Sains Malaysia, Pulau penang. Retrieved database site from <http://www.academia.edu>
- Kamlaa, R.; Gallhofer, S.; and Haslam, J. (2006). Islam, nature and accounting: Islamic principles and the notion of accounting for the environment, *Accounting Forum*. 30, 12-23.
- Shephard, B.H.; Hartwick, J.; and Warshaw, P.R. (1988).The theory of reasoned action: a meta-analysis of past research with recommendations for modifications and future research, *Journal of Consumer Research*. 15(3), 325-342.
- Shih, Y.Y.; and Fang, K. (2004). The use of decomposed theory of planned behavior to study Internet banking in Taiwan. *Internet Research*.14 (3), 213-223. 17
- Halizah, M.A.; Kasumalinda, A., and Agoos, M.T. (2011). Factors influence company towards zakah payment: an explanatory studies, *Paper Business and Economic Research*, Kedah.2515-2522.

- Yaya, R.; and Hameed, S.)2004(. Objectives and Characteristics of Islamic Accounting: Perceptions of Muslim Accounting Academicians in Yogyakarta, Indonesia, Conference paper. Retrieved database site from <http://www.iium.edu.my>
- Zainol, B.; Kamil, M.I.; and Faridahwati, S. (2009).Predicting compliance intention on zakah on employment income in Malaysia: an application of reasoned action theory, *Jurnal Pengurusan*. 28 (1), 85-102.
- Pitchay, A.A.; Mydin Meera, A.K.; Saleem, M.Y.(2015).Factors Influencing the Behavioral Intentions of Muslim Employees to Contribute to Cash-Waqf Through Salary Deductions, *JKAU Islamic Economic Journal*. 28 (1), 63-98.